

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

Матвійчук Л.Ю.

У публікації здійснено аналіз ефективності використання та охорони туристичних ресурсів, виділено критерії раціональності зазначених процесів, запропоновано методу, яка дозволяє визначити інтегральний індекс ефективності використання туристичних ресурсів.

Ключові слова: ефективність використання ресурсів, туристичні ресурси, аналіз раціональної охорони.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ В ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ.

Основні тенденції розвитку туристичної галузі України свідчать про подальше нераціональне використання туристичних ресурсів. Надмірна експлуатація окремих видів туристичних ресурсів потребує перегляду пріоритетів їх використання та розробки чіткого організаційно-економічного механізму, який би регулював процеси використання та охорони туристичних ресурсів, стимулював би раціональність зазначених процесів, а також сприяв би сталому розвитку ресурсної бази туризму. Існуючий в Україні організаційно-економічний механізм використання і охорони туристичних ресурсів переважно оперує групою таких регуляторів екологічної поведінки товаровиробників, які змушують їх обмежувати свою руйнівну діяльність згідно з вимогами нормативних актів, постанов і законів [2]. Явна спрямованість вітчизняного економічного механізму використання і охорони туристичних ресурсів на пріоритет методу «багато» стосовно туроператорів, що використовують туристичний потенціал та працюють у нинішніх складних економічних і соціальних умовах, аж ніяк не стимулює їх зацікавленість у дотриманні екологічних норм і зниженні техногенних навантажень на туристичні ресурси [4]. Цей механізм не спонукає їх до впровадження екологічно безпечних способів ведення господарства, сковує зберігаючу діяльність, обмежує впровадження інноваційних екологоорієнтованих технологій, що призводить до закономірного погіршення якості туристичних ресурсів. Тим самим виявляється неконструктивність економічного інструментарію існуючого механізму, який не здатний захопити суб'єкти туристичного господарювання на досягнення екологічних цілей і створити сприятливі фінансові умови для впровадження охоронних заходів [6].

Основні недоліки вітчизняного економічного механізму використання і охорони туристичних ресурсів полягають у тому, що він, по-перше, не набув необхідного розвитку; по-друге, не спроможний зацікавити суб'єкти туристичного господарювання у проведенні заходів з охорони і відтворення туристичних ресурсів; по-третє, не кореспондує з іншими економічними показниками та підйомами господарської діяльності; по-четверте, недостатньо оперативно й ефективно реагує на динаміку економічних і екологічних процесів у державі. Зрозуміло, що такий економічний механізм не спроможний спонукати прогресивні екологічно зорієнтовані структурні зрушення як у при використанні туристичних ресурсів так і при їх охороні та відтворенні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Теоретичні та прикладні дослідження ефективності використання та охорони туристичних ресурсів в останні роки привернули увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Проведений аналіз існуючих напрацювань з даної проблеми свідчить, що вагоме методологічне підґрунтя для подальших наукових пошуків становлять методичні розробки щодо визначення комплексної оцінки ефективності за різними критеріями. В такій площині здійснювали своє дослідження провідні вітчизняні науковці різних спеціальностей – економісти, екологи, географи: М. Борушак, Т.П. Галушкіна, З.В. Герасимчук, М.В. Гузь, Б.М. Данилишин, Н.В. Зіновчук, Л.Л. Ковальська, В.Ф. Кіфяк, С.А. Лісовський, Л.Г. Мельник, М.С. Нудельман, Н.В. Фоменко, В.П. Руденко, Т.І. Ткаченко, Ю.Ю. Туниця, Є.В. Хлобистов, І.М. Школа, М.В. Щурик та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ ТА ЗАВДАНЬ

Основною метою нашого дослідження є аналіз ефективності використання та охорони туристичних ресурсів України в розрізі областей. Відповідно до мети вибрані цілі:

- визначення змісту ефективності використання туристичних ресурсів;
- оцінка ефективності використання туристичних ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ СТАТТІ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Необхідність аналітичних розрахунків ефективності використання туристичних ресурсів цілком закономірна, адже саме вони є підставою для висновків стосовно кола проблем, які існують у сфері використання ресурсного потенціалу туризму і вимагають прийняття регулюючих рішень, а відповідно слугують основою для подальшого підтвердження правильності вибору конкретних методів, важелів та інструментів щодо ефективного користування туристичними ресурсами. Саме правильно сформована та добре налагоджена система аналізу показників використання та охорони туристичних ресурсів, яка дозволяє найбільш точно оцінити економічний, екологічний та соціальний ефект досліджуваних процесів забезпечити стабільний розвиток туристичних ресурсів, а отже, і стане відправним моментом для зміни деструктивних тенденцій використання та охорони туристичних ресурсів на конструктивні. У цьому ракурсі постають такі питання, як вибір показників ефективності за критеріальними ознаками, які найбільш об'єктивно будуть відображати дійсний стан процесів використання та охорони туристичних ресурсів, правильну інтерпретацію отриманих результатів, науково-обґрунтоване виділення груп туристичних ресурсів, для яких характерні подібні зміни, для підтвердження правильності вибору на цій основі конкретних методів, важелів та інструментів використання туристичних ресурсів.

Однак, на сучасному етапі розвитку наукової думки відчувається недостатність методичного інструментарію здійснення діагностики ефективності використання туристичних ресурсів на різних ієрархічних рівнях. Вагоме методологічне підґрунтя для подальших наукових пошуків становлять методичні розробки щодо показників які за тими чи іншими критеріями визначають ефективність використання туристичних ресурсів у трьохвимірному аспекті (економічному, соціальному та екологічному).

Аналіз економічної літератури щодо ефективності засвідчив, багатозначність цього поняття. Загальним для всіх визначень є уявлення про ефективність як про здатність системи до досягнення мети, якою виступає задоволення інтересів споживачів (в даному випадку туристів та екскурсантів), раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення рентабельності та результативності досліджуваних процесів.

Економічна ефективність використання туристичних ресурсів – досягнення найбільших результатів за найменших затрат. Економічна ефективність є конкретною формою дії закону економії часу. За капіталістичного способу виробництва узагальнюючий показник економічної ефективності – норма прибутку. Для народних підприємств у розвинутих країнах Заходу основною метою стає максимізація не прибутку, а чистого доходу на одного зайнятого, що не виключає необхідності використання показника норми прибутку [7].

Соціальна та екологічна ефективність виражається як відповідність результатів використання туристичних ресурсів основним соціальним потребам суб'єктів туризму та інтересам окремого туриста з врахуванням охоронного ефекту [9].

Оцінку ефективності та доцільності використання туристичних ресурсів є такий показник, який би надав можливості охарактеризувати цей процес з економічної, екологічної та соціальної сторони. При цьому екологічний імператив є одним із основних з позицій впливу виробництва туристичного продукту на довкілля.

Основною ознакою економіко-соціо-екологічної ефективності використання туристичних ресурсів є виробництво споживчих вартостей (туристичних продуктів) з метою задоволення суспільних потреб – з одного боку, та спрямованість на задоволення специфічних потреб в належних екологічних та

соціальних умовах з іншого [5]. Тобто, туристичні ресурси та суб'єкти туризму мають розглядатись як рівнозначні частини при регулюючій дії суспільного фактора.

Теорія ефективності чітко розмежовує поняття ефекту і ефективності, розуміючи під першим результат заходу, а під другим – співвідношення ефекту і витрат, які його викликали. Принциповий взаємозв'язок між вказаними двома поняттями може бути виражений різницею умовного економічного результату та повних капітальних вкладень і, залежно від рівня господарювання, може отримувати: 1) національний рівень; 2) рівень туристичного підприємства [3].

Інтегральний ефект, який досягається при мінімальних витратах суспільної праці і туристичного потенціалу, є важливим фактором орієнтації процесу використання туристичних ресурсів на забезпечення принципу сталого розвитку [8]. Критерієм ефективності використання туристичних ресурсів, орієнтованого на забезпечення вимог сталого розвитку, є максимізація стійкого у часі інтегрального економіко-соціо-екологічного ефекту.

На нашу думку, домінують ознакою нової економічної категорії «економіко-соціо-екологічного ефекту» повинно бути задоволення матеріально-туристичних суспільних та індивідуальних потреб туристів, з одного боку, та прагнення до задоволення специфічних потреб у належних, придатних для життя екологічних умовах, з іншого боку, тобто екологічний імператив набуває такого ж значення як і економічні характеристики.

Економічний ефект від удосконалення організації використання та охорони туристичних ресурсів характеризує одержані у результаті цього сумарні заощадження (живої праці, капітальних вкладів, тощо).

Вивчення та аналіз літературних джерел показує, що в Україні питання використання та охорони туристичних ресурсів розглядалися лише епізодично, а екологічна і соціальна складові досліджені недостатньо не розглядалася. На даний час пошук шляхів удосконалення процесів використання та охорони туристичних ресурсів, дотримання умов сталого розвитку вимагають пошуку таких організаційних форм, які давали б як економічний, так і екологічний та соціальний ефект [10].

В основу оцінки ефективності використання та охорони туристичних ресурсів більшість дослідників закладають такі характеристики, як атрактивні властивості туристичних ресурсів, кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання, чисельність населення та туристів, обсяг валового регіонального продукту, природних лікувальних ресурсів, основного капіталу, інвестиційних ресурсів тощо в розрахунку на одиницю рекреаційного простору; показники концентрації, диференціації, розподілу населення та економічної діяльності туристів та рекреантів, граничне рекреаційне навантаження на екосистему ґеліо-, аква-, території; інтенсивність економічних зв'язків у межах курортно-рекреаційної системи між складовими простору (ресурсів), капіталу та людей, мобільності товарообігу продукцією та послугами, детермінованих розвитком транспортних та комунікаційних мереж, а також ступенем розвитку інтеграційних форм господарювання на основі кластеризації.

Зважаючи на зазначене, вважаємо за доцільне діагностувати процеси ефективності використання та охорони туристичних ресурсів за критеріями раціональності. До таких критеріїв пропонуємо віднести привабливість, сприятливість, інтенсивність, рентабельність, безпеку використання та охорони туристичних ресурсів. Для визначення ефективності зазначених процесів, вважаємо за доцільне застосувати метод інтегральних індексів.

Пропонуємо ефективність використання туристичних ресурсів розглянути на прикладі розміщення туристів, адже розвинута інфраструктура є однією з умов розвитку туризму. Для розрахунку індексу ефективності скористаємось матеріалами Державного комітету статистики України. Так, для розрахунків використаємо показники представлені в таблиці 1. Розрахунок проведемо із застосуванням ЕОМ та прикладного програмного забезпечення STATISTIKA. Результати розрахунку подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Оцінка ефективності використання готелів та інших місць для тимчасового проживання по регіонах за 2010 р.*

Регіони	Кількість готелів та інших місць проживання, одиниць*	Житлова площа номерів, тис.м ²	Доходи від експлуатації готелів, тис. грн.	Кількість штатних працівників готелів, осіб	Індекс ефективності
АРК	104	158,5	406 493,7	4 333	1,7
Вінницька	21	14,1	12 477,9	310	0,4
Волинська	31	21,6	21 574,3	428	0,4
Дніпропетровська	121	119,0	95 426,3	1 959	2,4
Донецька	77	65,4	111 363,1	1 768	1,0
Житомирська	44	37,4	12 230,8	439	1,3
Закарпатська	67	63,6	43 831,9	1 187	1,7
Запорізька	30	31,9	24 334,8	567	0,7
Івано-Франківська	38	39,5	70 232,4	757	0,4
Київська	56	46,4	71 843,7	694	0,4
Кіровоградська	18	11,5	11 553,4	619	0,6
Луганська	101	57,4	27 452,9	799	1,7
Львівська	159	117,5	270 549,9	3 306	1,4
Миколаївська	122	129,9	78 217,8	1 344	2,2
Одеська	81	89,1	179 158,6	1 778	0,9
Полтавська	45	25,4	25 461,2	578	0,6
Рівненська	23	23,7	28 816,4	454	0,4
Сумська	36	25,2	17 468,1	535	0,8
Тернопільська	38	29,5	14 789,2	283	0,6
Харківська	42	38,2	86 158,6	1 099	0,5
Херсонська	135	166,0	131 243,5	1 890	2,4
Хмельницька	31	21,6	19 663,6	568	0,6
Черкаська	65	42,6	23 684,6	508	0,9
Чернівецька	31	28,5	22 693,9	714	0,9
Чернігівська	61	30,0	19 482,4	577	0,9
м. Київ	133	239,7	1 226 118,4	7 725	1,5
м. Севастополь	21	27,4	75 142,0	550	0,2

* - складено за матеріалами Державного комітету статистики України

Аналіз таблиці 1 показує, що у 2010 році найбільша кількість готелів було зареєстровано у Львівській (159), Херсонській (135), Миколаївській (122), Дніпропетровській (121) областях та місті Київ (133). Разом з тим найвищий показник доходів від експлуатації готелів становить 1 226 118,4 тис. грн. і характерний для м. Київ. Дана територія характеризується також найвищим показником штатних працівників готелів, що є цілком закономірно.

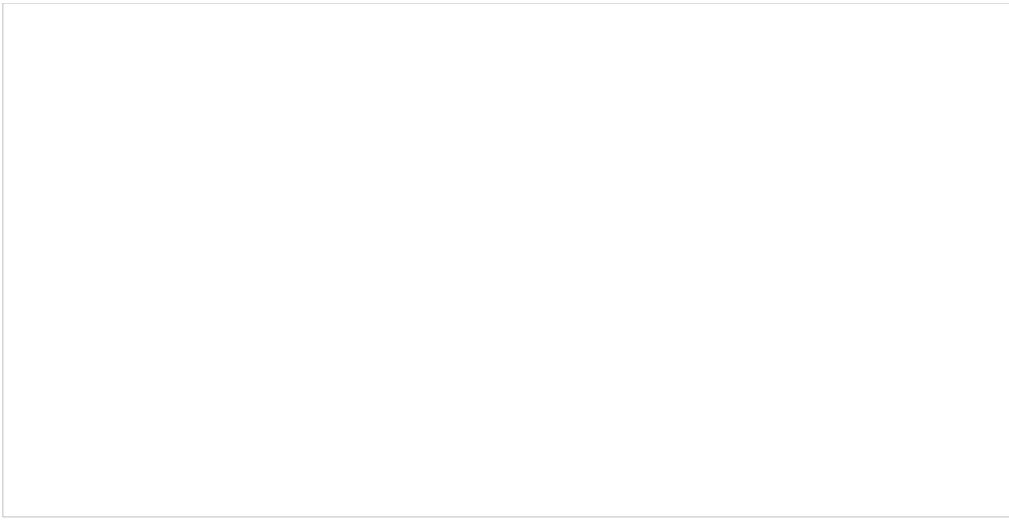

Рис. 1. Динаміка індексу ефективності використання туристичних ресурсів за 2010 р. (на прикладі підприємств готельного типу)

Як засвідчує діаграма, найвищий показник ефективності використання туристичних ресурсів становить 2,4 і характерний для Дніпропетровської та Херсонської областей. Близьким є значення індексу ефективності для Миколаївської області, дане значення становить 2,2. Також високими є показники більші від 1,0, такі значення характерні для Автономної республіки Крим, Житомирської, Закарпатської, Луганської, Львівської областей, а також міста Київ. Такі значення характеризують порівняно високу ефективність на туристичних територіях. Аномально низькі показники характерні для Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Київської, Рівненської, Харківської областей та міста Севастополь, їх значення коливаються в межах 0,2-0,6.

ВИСНОВКИ

Таким чином, ефективність використання туристичних ресурсів характеризує одержані сумарні

заощадження від реалізації заходів спрямованих на досягнення певного результату. Такі заходи можуть стосуватися будь-яких типів туристичних ресурсів, які представлені у широкому спектрі та відіграють важливу роль при формуванні туристичних регіонів. Виділений нами індекс ефективності використання туристичних ресурсів, на прикладі підприємств готельного типу, має всеохоплюючий характер і показує рівень ефективності діяльності зазначених підприємств. Зважаючи на специфіку туристичних ресурсів, варто звернути увагу та в подальшому досліджувати інші типи туристичних ресурсів, які існують у вигляді об'єктів розміщення туристів – кемпінгів, турбаз тощо; інфраструктурних галузей – шляхи сполучення, торгівля, громадське харчування, інформаційно-туристичні центри та ін.; контрольно-адміністративних ресурсів – прикордонні, міліцейські, митні служби та багато інших.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобылев С.М. Экономика природопользования / С. М. Бобылев, А. В. Ходжаев. – М.: Теис, 1997. – 272 с.
2. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
3. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / З. В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
4. Галушкіна Т.П. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм / Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська. – Херсон: В-во ХДУ, 2009. – 372 с.
5. Данилишин Б.М. Екологічна складова політики сталого розвитку: монографія / Б.М. Данилишин. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – 256 с.
6. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект: монографія / Н.В. Зіновчук. – Львів: АТБ, 2007. – 394 с.
7. Ковальська Л.Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону: монографія / Л.Л. Ковальська. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 420 с.
8. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреєва Н.М., Бараннік В.О., Белашов Є.В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. /РВПС України, ШПРЕЕД НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь: Фенікс, 2010. – 582 с.
9. Ткаченко Т. І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.
10. Туниця Ю. Фактори глобалізації і стратегії сталого розвитку / Ю. Туниця, Ю. Семенюк, Т. Туниця // Вісник НАН України. – 2004. - № 7. С. 3-14.